

kič nas svakidašnji

razgovor sa zoranom gluščevićem

— Živimo u doba burnog razvoja i nezadrživog procvata materijalnih, ekonomskih, industrijskih i tehnoloških moći u svetu. Taj opšti tok događaja prati niz protivurečnih pojava koje zamračuju ili dovode u pitanje opštu sliku napretka. Čini se da opšti napredak nikada ranije nije proticao uz tolike paradokse kao danas: svaki korak napred mora da se plati stotrukim izazovima prirodi, društvu, pravdi, moralu, svetu estetskih vrednosti, svaka promena kao da dovodi u pitanje sve što je dotle postignuto. Na naše oči dešava se jedna socijalna, kulturna i duhovna revolucija, toliko protivrečna i nepredvidljiva da nismo u stanju da registrujemo čak ni njene najbliže posledice.

Ovo su reči našeg sagovornika — Zorana Gluščevića sa početka njegove nove knjige »Život u ružičastom«. To, kako su najagilniji među našim estetičarima već utvrdili — kapitalno delo, izašlo je iz književne radionice ovog našeg vrsnog književnog kritičara i teoretičara krajem prošle godine a pojavilo se u izdanju beogradske »Prosvete«. Reč je o prvoj u nas multidisciplinarnoj studiji o kiču, kakve se, rečeno je, ne bi podelile ni najveće među evropskim kulturama. O kiču i njegovim korenima, o razlozima njegove nezadržive i sve agresivnije ekspanzije na kraju paradoksnog prepunog 20. veka, Gluščević kaže:

— Jedan čuveni američki estetičar je jednom prilikom rekao: »Kada bi neko sa neke druge planete, pomalo estetski orijentisan, bacio pogled na ovu našu i pokušao da nađe jedan zajednički imenitelj zbiljanja na njoj, on bi kazao da je to planeta kiča«. Kič je postojao oduvek, ali u ovako masovnim razmerama tek od kraja prošlog veka. To je donekle i razumljivo, jer je danas sve industrijalizovano i u pogledu tehnologije proizvodnje prenešeno u lake materijale, koji omogućuju da se jedan model u istom obliku proizvede u milionima primeraka. Sama industrijska tehnologija, dakle, ide naruku bezličnosti i uniformnosti proizvoda. Brze promene u tehnološkom razvoju, s jedne, i pritisak potrošača, stalno izloženog »diktaturi nad potrebama« kako bi rekla Agnès Heller, s druge strane, uslovile su industriju kojoj ne pogoduje zadovoljavanje individualnog, već masovnog ukusa. Potrošačka društva, naime, prinuđena su da izmišljaju potrebe, podstiču potrošačku psihologiju kod svojih članova i njihovu glad za predmetima široke potrošnje, obezbeđujući tako stalnu uposlenost svojih proizvodnih kapaciteta. Čovek kupuje i troši više predmeta nego što mu je stvarno potrebno i, opsednut njima, prihvata ih sasvim nekretno. U tome mu naruku idu dve okolnosti: jeftinoća masovno proizvedenih predmeta koja povratno podstiče veštačku glad za njima i njihova kičasta dopadljivost. Uz to, cela jedna armija stručnjaka za potrošačku psihologiju radi na podsticanju tih neurotičnih apetita, izmišljanju novih proizvoda sa što privlačnijim oblicima i njihovom nametanju potrošača. U te svrhe se koriste sva raspoloživa sredstva obrade kupca, u prvom redu takozvani »skriveni ubeđivači«. Njihov cilj je da čovek neosetno postane žrtva precizno pripremljenih »zamki« čije je psihološko dejstvo krajnje stručno proračunato i osigurano. Čovek tako biva degradiran na nivo kupca — robota koji mehanički sledi svoje veštački stvorene uslovne reflekse. Pritom se svesno i sistematski manipuliše ljudskim slabostima, emotivnom nestabilnošću i slabom otpornošću volje kod pasivnih, a »umekšavaju« se snažne individualnosti, prizivanjem nesvesnih sadržaja i zloupotrebom težnje sa samopotvrđivanjem. Određeni kratki slogani, vešte kombinacije vizuelnih efekata ponovljeni u bezbroj prilika i u posebnim, za to odabranim okolnostima (u popularnim tv programima, na stranicama visokotiražnih revija) neosetno prodiru u memoriju, stvarajući povoljnu klimu za nesvesne, mehaničke odluke i radnje.

● **Kakav je sadržajni raspon te manipulacije?**

— Gotovo neizmeran! Sve je dozvoljeno i ništa dovoljno sveto i neprikosnovano da ne bi postalo predmet zloupotrebe tržišnih mehanizama: ugledne ličnosti, istorijski događaji religiozni vode, prošlost i budućnost. Razumljivo, ni umetnost nije toga pošteđena. Ona, čak, biva idealno sredstvo za manipulaciju, srozavajući se na nivo reklamnog sredstva za stvaranje i održavanje potrošačke psihoze. Za potrebe tržišta ona se lišava autentične svrhe i smisla i potčinjava tržišnim ciljevima koji sa njom nemaju nikakve veze, postajući ili sredstvo ekonomske propagande ili predmet masovne proizvodnje i prodaje. Vreme unikata, a to znači prave umetnosti je prošlo.

Živimo na razmeđu dveju epoha — jedne koja je u svojoj osnovi imala humane vrednosti i koja je bila na zalasku krajem prošlog veka i druge, koja je sa svojim vrednosnim surrogatima već dva puta u ovom veku doživela krah, sa velikim izgledima da ga doživi i treći put. Čovek se nalazi ne bespuću, na kojem su osporene sve vrednosti, i one koje su trajale hiljadama godina i one koje za poslednjih pedeset nisu uspele da se potvrde. To je prostor idealan za manipulaciju vrednostima, pa samim tim i za kič.

● **Govorili ste o društvenim okolnostima koje pogoduju pojavi i širenju kiča. Može li se po Vašem mišljenju, govoriti i o kič-čoveku, kao skupu unutrašnjih, psiholoških svojstava čoveka koji proizvodi kič ili, pak, u njemu uživa?**

— Svakako. Kič čovek je manipulisan i manipulacijom prilagođeni čovek potrebama potrošačkog društva i njegovog opstanka. On kao takav, u istorijskom smislu deluje stagnirajuće i konzervirajuće. Osnovno svojstvo kič-psihologije je težnja za stabilnošću i nepromenljivošću, koja zapravo predstavlja izvitoperavanje prirodne čovekove težnje ka sigurnošću. U svesti kič-čoveka ta težnja se pretvara u jedno nazadno, konzervativno i dogmatsko svojstvo koje je prepreka svakom napretku i razvoju. Kič čovek se plaši svega novog i grčevito drži starog i »proverenog«. Stoga je njegov sud u svemu konvencionalan, lišen osobenosti i autentičnosti. Najvažnija posledica toga je bitna okrenutost kiča ka imitovanju, podržavanju već viđenog, a upravo to je ono što ga lišava ma kakve autentičnosti. No, ne treba smetnuti s uma da neurozu savremenog čoveka kao podlogu na kojoj nastaje kič, podstiče njegov način života: sve veća rutinizacija na poslu, konflikti na planu društvenih i privatnih odnosa, raskorak između ambicija i mogućnosti, sve brži tempo života koji prinuđuje na

površnost, svesrdno podsticanu sredstvima masovne komunikacije. U međusobnom sadejstvu tih socijalnih i psiholoških faktora stiču se idealni uslovi za ekspanziju kiča.

● **Prva izložba kiča u nas, priredena u Etnografskom muzeju Slovenije u Ljubljani 1971. izazvala je burne reakcije posetilaca, u dve reči: zaprepaštenje i bes. Da li je tu bila posledica preterana i iritirajuća revnost tragača za kičom ili naše potpuno nepoznavanje onoga što zapravo kič jeste?**

— I jedno i drugo. Od predstave koju imate o kiču zavisi na koji način ćete ragovati na nje. Reakcije koje ste pomenuli i koje nisu usamljena ni atipična pojava, pokazuju kako se prosečno obavešten i obrazovan čovek ponaša kada se prvi put suoči sa stručnim mišljenjem o tome šta je kič i šta se sve u njega ubraja. Tragači za kičem, opet, vole pomalo da preteruju, verovatno iz tog razloga što se dugo godina kič tolerisao, nije ga niko registrovao i sistematski pratio, a civilizacijski i kulturološki tokovi, kako rekosmo, išli su mu naruku, tako da se oko nas namnožilo toliko fenomena sa svojstvima kiča da se jednom moralo tako radikalno postupiti. Naš stan, naše radno mesto, naše navike i hobiji, naše emocije i naši snovi, celokupan sadržaj našeg života — sve je podvrgnuto razornom radu kiča.

S druge strane, upravo ta činjenica da je kič u jednoj umerenoj varijanti toliko zaposeo sva

područja duhovne i materijalne civilizacije, toliko ispunio sve prostore u kojima se odvija naš svakodnevni život, može čoveka koji se suoči sa saznanjem šta je sve oko njega kič, vrlo lako da dovede u stanje nezadovoljstva, bunta, pa čak i depresije. Jer područje onoga »svako ima pravo na svoj ukus«, onu bezgraničnu toleranciju prema tim različitim ukusima, savremena teorija kritičkog ispitivanja kiča energičnos užava, čime se ogroman broj ljudi oseti pogodnim. To dolazi otuda što ukus sublimira ceo vrednosni sistem pojedinca, do koga on vema drži i na koji je vrlo osetljiv.

● **Kič, onako kako ga Vi shvatate, ne ograničava se na sferu estetskog, dakle kič umetnosti, kako smo inače skloni da ga tumačimo, već zadire i u mnoge druge sfere u kojima običnom čoveku nikada ne bi palo na um da ga traži. Šta je zajednička odlika kič-fenomena u svim tim oblastima?**

— Mene istraživanje kiča ne bi u tolikoj mери ni obuzelo (rad na knjizi trajao je punih 20 godina, prim M. R.) da sam se ograničio na umetnost kao njegovo područje. Kič podrazumeva estetsko, odnosno njegovo odsustvo, ali estetsko se, ne zaboravimo, ne iscrpljuje u sferi umetničkog. Estetsko može da postoji i van umetničkog dela, pa tako i kič kao znak njegovog odsustva. U teoriji o kiču danas prevladuje ovo stanovište koje kič prepoznaje u celokupnom fenomenološkom području. Zajednička karakteristika njegovih manifestacija je, najkraće rečeno, manipulacija vrednostima. Kič je, zapravo, pokušaj da se lažne vrednosti prikažu kao istinske. Pošto je područje vrednosti neograničeno i proteže se na sve vidove čovekovog postojanja, to se i kič kao manipulacija tim vrednostima, može naći u svakom od njih. Da bi jedna pojava koja predstavlja lažnu vrednost dobila odlike kiča, potrebno je da sadrži još jedan bitan elemenat. Nije, naime, dovoljno da se izvrši jedna vrednosno-logična zamena pa da se ono što nije vredno predstavi kao vredno, već da se to učini na taj način da izazove osećaj dopadljivosti i zadovoljstva. Ta namera da se jedna lažna vrednost prikaže privlačnom kao da je istinska, jeste zapravo, kič.

● **U »udarnom« delu svoje studije kič razmatrate kao oruđe politike. Otkud savezništvo između kiča i politike?**

— Kič je, kao što rekosmo, saveznik svake manipulacije, a politika, naročito ova savremena, izgleda da ne može bez nje. Uzmimo najsvežiji primer — nedavno okončani rat u Zalivu. Jedini razlog kojim je saveznička koalicija pred Svetom bezbednosti Ujedinjenih nacija opravdala svoju vojnu intervenciju je zašti-

ta jedne male države koja je postala žrtvom velikog i nadmoćnog agresora. Pravi razlozi, oni koji se u političkim pregovorima nisu pominjali ali su ih sredstva masovnim komunikacijama velikom razmatrala, sasvim su drugačiji. To je u prvom redu nafta, odnosno ekonomski interes zapadnih zemalja. Ne ulazice u to koliko je to zbilja krupan i vitalan interes saveznika, odnosno šta bi se desilo kada bi ona bila u nadležnosti ovoga ili onoga, činjenica je da se ekonomski interes nastoji prikazati kao nešto sasvim drugo, kao briga za slobodu jedne male i ugrožene zemlje. I, eto jedne tipične kič-situacije! Jer taj isti Savet bezbednosti nije ni prstom mrdnuo kada je svojevremeno Amerika napala Panamu, iako je i u tom slučaju jedna mala zemlja bila napadnuta od velike, ali ovoga puta bez ikakvih reprekusija na nečije druge interese.

Savremena politika je u celini prožeta jednim manipulativnim modelom i kao takva je idealno polje za pojavu kiča. Takva politika može opstati jedino ukoliko stalno podstiče formiranje jedne pasivne, nekritičke i nekreativne svesti sklone podaništvu. A upravo u tome kič joj je idealan saveznik!

● U savezništvu je najočiglednije u totalitarističkim režimima. Za tačku susreta kiča i totalitarizma Vi određujete laž kao njihov zajednički postament?

— Proizvod te laži u totalitarističkim režimima je harizmatička ličnost. Ta pojava ima istorijsko opravdanje u dalekim mitsko-magijskim vremenima. Čovek je tada svoje vode, poglavice, sveštenike ili mage osećao kao superiorne osobe, čiju je moć nad ostalim, prosečnim ljudima doživljavao kao rezultat njihove obogotvorenosti. Nije nimalo slučajno da su svi rimski carevi težili da u svojoj genealogiji pronađu tačku u kojoj vode poreklo od nekog božanstva. U dalekim vremenima ta težnja za obogotvoravanjem bila je prirodna, jer je čovek, slab i nemoćan pred prirodom mogao verovati samo onome za koga je pretpostavljao da je drugačiji od njega, da je, ako ne božanska, a ono bar bogom dana ličnost na kojoj je božja milost i svemoć. Kasnije, u rimsko i helensko doba, obogotvoravani su diktatori ne samo da bi im se verovalo, već da bi se tom pretpostavljenom obogotvornošću manipulisalo. Obogotvoreni je, naime, bio lišen obaveze da polaže račune bilo kome osim bogu od koga je dobio moć, tako da je demokratski princip na jednostavan način u potpunosti suspendovan.

Savremeni diktatori primenjuju isti princip. Stvaraju oko sebe veštačku, lažnu auru, harizmatuju se, koristeći u te svrhe sav partijski i državni aparat. Setimo se samo šta je sve činjeno kako bi se harizmatovala Staljinova ličnost. A harizmatička ličnost, poznato je u psihologiji, pokida sve veze sa zbivanjima oko sebe, živi u jednom zatvorenom, neurotskom svetu u kojem ne postoji ni jedan realan parametar za njegove postupke, tako da pre ili kasnije, nužno napravi grešku. Tu grešku su načinili i Musolini i Hitler i Staljin. Svaki od njih je bio žrtva harizme koju je sebi pribavio. Savremena harizma političkih vođa je izraz najagresivnijeg oblika kiča, jer je tu posredni manipulacija i nesrećivanje miliona ljudi. To je, dakle, jedna vrlo ozbiljna stvar koja ugrožava opstanak nacija, država, pa čak i čitavih kontinenata. Današnji totalitarizam, poprilično drugačiji od ovoga o kome je reč, i dalje ume da upotrebi svu silu javnih komunikacijskih sredstava, partijske i državne mašinerije u negovanju svoje harizme i manipulaciju njome. Jer, ne treba zaboraviti, čovek ne mora da stvara harizmu sa svesnom namerom da njome manipuliše. Ali onoga trena kada postane harizmatička ličnost, stvari počinju da se odvijaju nezavisno od njegove volje i on sam postaje žrtva sopstvene manipulacije koju je okretao protiv drugih.

● Vi, ipak, pravite razliku između moralno stečene harizme i harizme sa manipulativnim tendencijama?

— Izvesni ljudi steknu harizmu svojim velikim zaslugama na polju nauke ili umetnosti (kakav je bi slučaj sa Teslom, recimo) i neprekidno je potvrđuju podvrgavajući se sudu kritičke javnosti. Ta vrsta harizme traje samo dotele dok daje porovereno i dokazano vredna i velika dela. Kod političara je sasvim drugačiji slučaj. Sve dotle dok imate moć, silu, represiju, vi nikom ne polažete račun, već veštački i na-

silno namećete svoju harizmu i manipulišete njome ako biste upravali ljudskim dušama. Najopakija posledica savremenog totalitarizma je upravo to što agresivno prodire i u ljudsku podsvest, ne samo u ponašanje, hoteci da vas prisili da u njoj držite ideološki redukovane obrasce ponašanja koje od vas zahteva represija.

● I u našoj političkoj stvarnosti ima, po mome sudu prilično posla za istraživače i teoretičare kiča. Delite li to mišljenje?

— Absolutno. Vratimo se samo koju godinu unazad. Ja ne spadam u one koji smatraju da je ideja samoupravljanja od početka bila jedna ustavna, politička i teorijska manipulacija. Držim, čak, da je to u suštini bila jedna revolucionarna ideja koja je u srećnijih okolnostima mogla, i verovatno će jednoga dana i dati, mnogo bolje rezultate. U uslovima jednog totalitarnog i represivnog režima kakav je bio naš, sa moćnom državnom i partijskom birokracijom, epilog je morao biti onakav kakav je bio. Ne samo se birokratija pokazala jačom od te ideje, nego je i čovek, pojedinac, razdiran tom činjenicom, počeo da se priklanja nekom srednjem putu, bilo u tom smislu što je sam manipulisa, bilo što je koristio tuđu manipulaciju ili, u nekim slučajevima, sam postajao njen objekat i žrtva. Tako se samoupravljanje kao potencijalno oruđe socijalističke demokratije pretvorilo u svoju suprotnost, ono je postalo fasada za pojačanu birokratsku manipulaciju svim vrednostima, koje, bar teorijski i utopijski, sadrži socijalizam kao društveni projekat. Još pre petnaestak godina čak i onima koji sporo misle ili uopšte nisu skloni mišljenju svojom glavom, bilo je jasno da je samoupravljanje samo izgovor lokalnih samodržaca u privrednim organizacijama, opštinskim ili republičkim upravama gde je trebalo na samoupravljan način da se odlučuje o svim pitanjima od životnog interesa, a u njima su ustvari vladale i odlučivale, sociološkim rečnikom rečeno-neformalne grupe, koje su samoupravljanje svodile na puku formu i poslušni mehanizam za ostvarivanje svojih uskih interesa. Na delu je, dakle, bila manipulacija, a time se, kao što smo rekli, automatski stiže na područje kiča.

● Da stvar malo aktualizujemo. Ne čini li Vam se da je u i oko nedavno održanih izbora, bilo takođe veoma mnogo političkog kiča?

— Sasvim ste u pravu. Bilo ga je i u ceremonijalnom i u dekorativnom smislu, u ponašanju i obećanjima bez pokrića i s druge strane. Sa strane opozicije, doduše, mnogo više, jer je ona od početka bila u neravnomernom položaju u pogledu prostora i mogućnosti da na smiren i dostojanstven način predstavi javnosti svoje programe. Jer ako vam je za to ostavljeno ograničeno i kratko vreme i to uoči samih izbora, vi ste vrlo blizu mogućnosti da podlegnete emocijama i namajuci vremena da ih stilizujete, skliznete u kič. Sam taj odnos neravnopravnosti, taj položaj u koji je stavljen opozicija, jeste nedvosmislen politički kič, kome je pribegla vladajuća partija. Ako ste vi u mogućnosti da preko najtiražnijih novina, najslušanijih radio — stanica i najgledanijih televizijskih programa predstavite svoje političke ideje i kandidate, vi nemate potrebe da nastupate bučno i nepromišljeno, pa delujete mnogo pristojnije i smirenije. Opozicija kojoj je ta mogućnost uskraćena stavljena je u položaj iz kojeg se vrlo lako dospeva u kič. Jer ako je važno ostavljen vrlo ograničen prostor i vreme za promociju i to uoči jednog važnog događaja kakvi su izbori, na kojima se proverava vrednost vaše političke doktrine, vi vrlo lako možete podležati panici i napraviti ispad, kao što su neki opozicioni prvaci i činili. No, to nije ni čudno ako imamo u vidu da je tek završen period jednodnevnosti i jednopartizma u kome nije bilo spremnosti na toleranciju ni prema različitim mišljenjima unutar jedne partije, prema onima koji su smatrali da, recimo, ne treba podlegnuti megalomaniji podizanja metalurških kombinata širom zemlje, šećerana tamo gde nema šećerne repe, svega onoga što je bilo izraz ideološkog programiranja privrede... Drugačije mišljenje tada se smatralo neprijateljskom delatnošću. I onda se gotovo preko noći uletelo u višepartijski sistem.

Taj preokret kao i svaki drugi društveni, ekonomski i kulturni preokret, nosi praznine koje ispunjava kič, odnosno lažne vrednosti.

Kiča stoga ima i biće ga još i više sve dok ne steknemo političku kulturu. A politička kultura jednog pojedinca ili društvenog kolektiva podrazumeva da se mišljenje suprotno sopstvenom saslušaju i uvazi isto koliko i sopstveno. Protiv njega se može boriti samo silom argumentata a ne argumentom sile. Nije, dakle, važno da li je to mišljenje partije na vlasti ili neke iz opozicije, već kakva je njegova snaga i valjanost. Do toga će se, međutim, teško i sporo dolaziti, tim pre što prelazak na politički pluralizam kod nas nije bio spontan i autentičan, već iznuden teškom ukupnom situacijom u zemlji i sličnim dešavanjima i drugim delovima Evrope.

Našu političku situaciju, odnose u njoj, polumu i mehanizme koji pokreću događaje i ljude koji u njima sudeluju, dakle, još uvek karakteriše višestruka kič-pozicija. Pre svega, kič je vrhunsko svojstvo komunizma na vlasti, jer ceo komunistički poredak počiva na jednoj ogromnoj demagoškoj laži: sve se zove narodnim i demokratskim, a svima je jasno da je taj atribut lažna i providna zamena za jednopartijsko, boljševičko, totalitarno! U nas se novozabrana srpska vlast ponaša kao neprikosnoveni zastupnik ogromne većine, iako svi znamo da je dobila samo 43% glasova na nedavnim izborima. Kičasta je laž koja vladajuću stranku navodi na potpuno pogrešne poteze ta nesrazmera između dobijenih glasova i broja poslaničkih mesta, što je rezultat čiste manipulacije, jer je izborni zakon donela jednopartijska skupština kojom su komunisti suvereno vladali! Da je proporcionalni sistem na snazi, SPS ne bi mogla obrazovati vladu, jer bi bila u manjini. S kakvim pravom onda Skupština i vlada govore u ime »celog« naroda?

● Nedavni, burni i tragični događaji u Beogradu, imali su, pored ostalih, i jednu očiglednu kič-dimenziju. To Vama, kao fenomenologu i teoretičaru kiča, verovatno nije promaklo?

— U demonstracijama 9. marta Vuk Drašković se obratio masi rečima: »Ja sam odlučio, vodiću vas na televiziju, rešen da poginem!«

Nije poginuo, nije ni ranjen, ali je zato poginuo mladić od 17 godina koji je poverovao svo- me vodi.

Vuk Drašković već godinama, uporno i dosledno, gradi svoj politički imidž, u kojem ima dosta verbalnog kiča i boljševičke kič-inscenacije. Nije zato slučajno što dolazi u koliziju sa sobom i svojim izjavama, ali gornjom izjavom on je sebi doveo u apsurdnu poziciju. Da bi se prihvatila kao istina njegova rešenost da »pogine«, on je imao samo dva izlaza: ili da, ne daj bože, stvarno pogine, ili da se njegova izjava prihvati u masi kao herojska laž. Ali, desilo se nešto nepredviđeno: pala je krv jednog demonstranta. Možda nikada nećemo saznati pravu istinu o tome kako je stradao taj nesrećni mladić, ali njegova smrt demaskira kičastu laž lidera, jer pokazuje da nije postojala obostrana saglasnost u pogledu demagoške upotrebe reči — Drašković je rečima pridavao jedan, a demonstranti drugi smisao. Iz te kič-razlike proizašla je tragedija koja govori da kič u politici nije nimalo naivna i nevinna stvar.

Kada su pale dve žrtve na devetomartovskim demonstracijama, Televizija Beograd je požurila da učini tipično boljševičku kič-diferencijaciju u stilu: sve što je »naše« to je ljudsko i dostojno, sve što spada među demonstrante — to je neprijateljsko, dakle neljudsko, nedostojno ma kakvog civilizovanog odnosa.

Razume se, u totalitarnom poretku šef države daje intonaciju. Umesto da je predstavi kao pravi nadstranački državnik, Slobodan Milošević je od početka do kraja ostao krut i zvančan boljševik. Umesto da ožali obe žrtve, on je ispoljio jednostranost tipičnu za boljševički stereotip. Nije čudo što je tadašnja vodeća TV garnitura to isto pokazala na ekranu: umesto da oda podjednaku poštu obema žrtvama, TV Beograd je institucionalizovala žal i bol u porodici poginulog milicionara, dok »huliganova« porodica na to nije imala pravu. Sva- ko ko je imao ičeg ljudskog u sebi, mora se u tom trenutku osetiti beskrajno postiden, unižen i raščuvčen, jer se po koga zna koji put u istoriji civilizacije ponovila jedna ista institucionalna kič-lagarija: čuvar poretka dostojan je svih obzira jer je pravo ljudsko biće, a buntovnik je lišen svakog dostojanstva jer je rođeni odljud! Dokle će ovaj kičerski stereotip vladati našim predstavama? Na taj način represivni

sistem pokušava da kič-diferencijacijom prikrije običnu istinu: da je on sam najkriviji za obe pale žrtve.

● **Ne radi ustupostavljanja nasilnog paralelizma, već radi istorijske istine, mora se primetiti da ni opozicija nije pokazala imunost prema kiču u ovim danima velikih gradanskih previranja?**

— Upravo tako! Evo i dokaza: list Demokratske stranke »Demokratija« od 13. marta 1991. g. objavio je na sedmoj strani, u desnom bloku, dve fotografije jednu ispod druge. Gore je fotografija Branivoja Milinovića sa natpisom: POGINUO ZA DEMOKRATSKU SRBIJU, ispod nje je fotografija Radovana Karadžića, lidera SDS za BiH, sa natpisom: ON ODOBRAVA NJEGOVOU SMRT. Možda je nemoguće ući u trag lične motivacije za ovaj morbidni postupak, možda je u pitanju agresivni bes zbog postupka policije, možda neka nesmotrena izjava Radovana Karadžića, možda protest zbog ponašanja šefa države Slobodana Miloševića koji je svojim govorom i ponašanjem dolivao ulje na agresivno ponašanje umesto da ga smiruje. . . . Ipak, iz ove morbidnosti govori jedan politički kič—stereotip: spremnost da se smesta žigoše svako ko drukčije misli. Pritom se u bukvalnom smislu ide preko leševa, jer ovaj poredak fotosa sa odstrelnom poternicom i bez reči objašnjenja, ostavlja utisak da je za smrt mladića kriv niko drugi: do stranačkog lider Karadžić! Zar sme jedan list koji pretenduje na demokratiju i to u ozbiljnim trenucima, da se služi ovakvim morbidnim insinucijama. Zar demokratsko glasilo Demokratske stranke mora da pribegava kič-demagogiji?

● **Mnogo optužbi steklo se tih dana i na račun mitinga simpatizera SPS na Ušću, između ostalog i zbog njegovog političkog i svakog drugog neukusa. Kako Vi gledate na takve, u poslednje vreme kod nas vrlo česte manifestacije?**

— Naše javne manifestacije, bilo u prilog režima, bilo protiv njega, imaju svoj ustaljeni »imidž« kojem se menjaju samo ideološki i politički predznaci ali dekorativni elementi osta-

ju gotovo isti. Tom uobičajenom scenografskom inventaru manifestanti SPS-a okupljeni na Ušću istog dana kad i studenti na Terazijama, dodali su jedan »zaboravljeni« detalj, zapravo izvukli su na videlo dana jedan oprobani kič-instrument: kozaračko kolo. To je kolo slovalo kao krunski dokaz i izraz narodne volje, one iste koja je preko avnojskih zasjedanja, sve u ime naroda, na »najnarodskiji« i »najdemokratskiji« način krojila sudbinu naroda naroda Jugoslavije, kičerski predstavljajući odluke komunističkog vodstva kao pravu pravcijatu narodnu volju.

Beogradski »kozarčani« na Ušću ovog proleća trijumfovali su što su se okupili u tolikom broju, kao da se savremeni politički i ekonomski problemi rešavaju skupovima, transparentima, parolama, zapaljivim govorima, uvežbanjem »bojne« gotovosti! Bilo je nečeg žalostnog u celom prizoru: kao da su ovi ljudi došli iz nekih dalekih, veoma dalekih vremena kad se išlo na radnu akciju, kad se svaki dan mitingovalo i po tom osnovu pripremale karijere, kad se kalila lojalnost prema režimu, kad se pogrđnim sloganima kao što je »Pela-džukela« hteo bespravno da pripoji Trst i kad je šef države navodio kao najozbiljniji argument što nas Zapad pomaže to što smo u ratu podneli najviše žrtava! Ova kič-kalkulacija postaje još kičastija kad se zna da smo više stradali od hrvatskih ustaša nego od svih okupatora zajedno, te da niko nije dužan da nas obeštećuje za žrtve međusobnih obračuna.

Bilo je nečeg preživelog, jadtog i kičasto staromodnog u celoj toj inscenaciji marta meseca ove godine na Ušću, da bi se čovek najradije zaplakao od muke, pogotovu kad se seti da se to razdragano kolo razvilo u trenutku dok su dve porodice oplakivale dva nepotrebno žrtvovana života. Je li to kolo bilo najava spremnosti na nove žrtve ili je to bio nesvesni, folklorno-kičerski stilozovan protest protiv bezdušne državne i političke administracije koja se nije setila da proglasi makar samo je-

dan minut žalosti za bezumno palim žrtvama svoje sopstvene osionosti i neprilagodnosti novim zahtevima vremena?

● **Krleža je govorio da je kič opasno oboljenje, vrsta neizleživog lišaja protiv kojeg ne pomaže nikakva pomada, samo vatra. Vi se, ukoliko sam dobro shvatila poruku Vaše knjige, zalazete za jedan drugačiji vid borbe protiv kiča?**

— Kada je reč o kiču u politici, gde je on najopasniji jer je posredni manipulacija ljudima i njihovim životima, predstoji nam duga i naporan borba za stvaranje jedne istinski demokratske političke kulture, koja će maksimalno suziti prostor za manifestacije kiča. Srbija je imala značajnu demokratsku tradiciju, ali je pedesetogodišnji prekid učinio da ona u potpunosti zamre. Sada se mora krenuti od početka. Put će biti dug i naporan, ali krenuti se mora.

Što se tiče suzbijanja kiča na području umetnosti, borba će biti još dugoročnija jer podrazumeva jedan sistem estetskog obrazovanja u najširem smislu, koji će uspostaviti novu hijerarhiju vrednosti kod svakog mladog člana društva. To obrazovanje treba početi od malih nogu i sprovoditi ga ne samo u školi, već i u porodici, na ulici, u međusobnoj komunikaciji. Ono mora da se zasniva na jednoj istinskoj hijerarhiji vrednosti, na čijem će vrhu biti proverene duhovne a ne ideološke vrednosti. U tom smislu, trebalo bi da se vratimo našoj bogatoj kulturnoj i umetničkoj tradiciji, izvučemo iz nje vrednosti koje su izdržale probu vekova i postavimo ih na mestu ideoloških ili, pak, »novovokomponovanih« kič-surogata.

Uz sve to, potrebno je da se ličnost vaspitava u slobodnom i kreativnom duhu, da se u njoj podstiču stvaralačke a ne represivne i manipulativne crte. Tako ćemo je osposobiti za jedan superioran, ironičan stav prema kiču, koji će ga polagano suzbijati i potiskivati na marginu naših života.

Razgovor vodila: Mirjana Radojičić

kič i ponovo o kiču

zoran glušćević

Kič je jedna od najčudnijih, najprotivrečnih i najzagroznitijih pojava našeg vremena. Njemu je svojstvena takva ekspanzivnost da smo primorani da neprekidno širim njegovu definiciju. Pri svemu tome, sva šarenolika morfologija njegove pojavnosti još uvek nije njome niti obuhvaćena niti iscrpna. Ili se ovde flagrantno pokazuje kako je pojmovno neprekidno u zaostajanju za čulno-estetskim ili je to čulno-estetsko toliko lukavo da nas neprekidno drži u iluziji da smo mu za petama, dok se ono, od nas, u stvari, neprekidno udaljava primoravajući nas da širenjem pojma na sve nove i nove kategorije postajemo žrtva privida da smo ga konačno »uhvatili« u svoje pojmovne konstrukcije.

Ne može se sa sigurnošću reći da li je kič proizvod jednog vremena ili je ontološko svojstvo čoveka i umetnosti. On ukazuje na odsustvo ukusa, ali savremeni istraživači pre su skloni da ga stave u kontekst odsustva duhovnosti. On se još uvek nalazi u jednom protivrečnom i dokraja nerazjašnjenom odnosu prema neukusu. Dok je svaki kič neukus ili odsustvo ukusa, svaki neukus nije kič. Za razliku od »običnog« neukusa koji je manje-više spontana pojava i izraz uveravženosti i neodneganog ukusa, kič ima u sebi nešto što ukazuje na agresivnu tendenciju i želju za nametanjem. Pošto je neukus negacijom vezan za kategoriju estetskog, njegov je domen užu od kiča koji zalazi u sva područja vrednosti pokušavajući da ih devalvira lažnim zamenama. Dok je neukus izraz jedne izgubljene orijentacije u oblasti estetskih vrednosti, dakle nema manipulativno svojstvo, dotle je kič jedan od najvažnijih nosilaca i instrumenata savremene manipulacije čiji su prostori praktično neograničeni. Dok ukus i neukus kao autonomne vrednosti iskazuju samo jednu relaciju, estetsku, vezanu isključivo za objekt na koji se odnose, kič se javlja kao manipulativni posrednik između vred-

nosti, u čijem procesuiranju estetski objekt služi samo kao medijum i podstrekač za narcisoidno samopotvrđivanje subjekta, i (sticanja) određenog društvenog imidža i prestiža. Otuda su neukus i kič u odnosu pasivnog objekta i aktivnog manipulatora.

Ne zna se ni tačno i istorijski locirano vreme pojave kiča, iako se kič u današnjoj terminologiji i značenju vezuje sa poslednju četvrtinu prošlog stoleća. Pa ipak, mi ne znamo da li je kič oduvek postojao i, ako jeste, kako je mogao izgledati, recimo, praistorijski kič, ili je kič pratilac tek onog stanja svesti u kojoj je izvršen definitivni rascep na subjekt i objekt. Možda je proces neprestanog i postepenog otuđivanja čoveka tek u naše vreme dostigao onaj stepen postvarene svesti koja nužno i spontano proizvodi kič kao zamenu za autentične vrednosti, koje su joj subjektivno nedostižne, ali tom činjenicom ta svest nije uopšte opterećena, jer surogat lako i lagodno prihvata kao pravu vrednost budući da je potpuno bespomoćna pred hijerarhijom vrednosti.

Treba voditi računa i o tome da se postavljaju tvrde i jednosmerne formulacije, kakva je na primer ona po kojoj izvor kiča nije u fenomenu nego u čoveku, a kič-fenomen je samo projekcija kič-čoveka. Ovde se postavlja pitanje da li uopšte postoji kič-čovek? Da li on postoji kao stvarno biće, kao totalitet kič svojstava ili je on samo imaginarna sinteza tih svojstava zastupljenih u totalitetu, dakle jedna vrsta čiste pojmovne apstrakcije koja je od instrumentalnog značaja za određivanje stepena »zagađenosti« jednog subjekta kič-svojstvima, i ništa više?

I tu se mora postupiti sa krajnjom obzirivošću i elastičnošću da čovek ne bi na neki način ponovio Geteovo arhetipsku situaciju: da poveruje u Grefenomen kao u »stvarno« biće i onda traga kroz šumu fenomena za čovekom koji bi oličavao i nosio u sebi ceo totalitet kič-svojstava.

Treba naime imati u vidu da je kič univerzalna pojava ali da ne obuhvata totalitet subjekta ove svesti i ponašanja. I tu nas on iznenađuje kao fenomen: prisustvo jednog, ma koliko upadljivog, kič-elementa ne znači da postoji opšta podložnost subjekta prema kiču, jedan kič element ne obavezuje na totalno prisustvo kiča u svim sferama ličnosti. A to znači da postoji relativna samostalnost svakog kič-elementa odnosno da kič-elementi nisu međusobno povezani čvršćom kohezionom strukturom koja bi značila da se ulaskom jednog elementa u svest subjekta priprema i neizbežno nameće dominacija kiča u svim sferama i relacijama ličnosti. Moramo se u ovom trenutku zaustaviti samo na ovim konstatacijama ma koliko da je privlačno i neizbežno pitanje čime je uslovljeno takvo ponašanje kiča, jer bi to zahtevalo sasvim nova istraživanja i teorijska ispitivanja koja bi nas odvučla od trenutno postavljenog cilja: da u globalu skiciramo odnos između pojedinačnog fenomena i njegovog totaliteta. Evo jednog primera moguće elaboracije.

Možda je opšti antropološki i psihološki odgovor kojim bismo se zadovoljili za ovu priliku taj da između u ljudskih potreba ne postoji strogo mehanički iskazana funkcionalna povezanost i uzajamnost, jer ljudska psiha nema podjednako razvijene potrebe i funkcije na svim nivoima svesti, nego se, iz razno raznih razloga, najnoviji slojevi prepliću sa najstarijim sačinjavajući jednu šaroliko psihicku mešavinu koja od subjekta do subjekta, a u izvesnoj je korelaciji sa lokalnim, nacionalnim i regionalnim faktorima uticaja kao i faktorima individualnog i porodičnog razvoja.

Usled relativne autonomnosti kulturnih potreba dolazi do neujednačenog nivoa njihove razvijenosti i perfekcije, a razvijene i usavršene potrebe sa odneganim i preciznim kriterijumima nemaju tu psihološku i racionalnu moć da automatski prinude ostale porebe na razvoj ili da ih mehanički uzdižu na svoj ni-